Hozirgi o’zbek adabiyotida apokaliptik olam modeli: Isajon Sultonning “Genetik” romani misolida

Ergasheva B.B
Sh.Rashidov nomidagi
Samarqand davlat Universiteti qoshidagi
O’rta Osiyo xalqlari tillari va madaniyati Instituti

Magistr

Annotatsiya

Ushbu maqolada Isajon Sultonning “Genetik” romanida tasvirlangan olamning apokaliptik modeli tahlil qilinadi. Asarda apokalipsis faqat borliqning jismoniy yakuni yoki insoniyatning butunlay yo‘q bo‘lib ketishi sifatida emas, balki tabiatdagi keskin o‘zgarishlar, urushlar, xalqlarning ko‘chishi, insonning o‘z mohiyatidan uzoqlashuvi hamda ilm-fan imkoniyatlaridan noto‘g‘ri foydalanish xavfi bilan bog‘liq murakkab hodisa sifatida namoyon bo‘ladi. Shu bilan birga, romandagi apokaliptik kayfiyat umidsizlik bilan yakunlanmaydi. Yozuvchi zulmat va tanazzul qarshisiga ilm, xotira, o‘zlikni anglash va ruhiy uyg‘onish g‘oyalarini qo‘yadi. Roman xotimasidagi tong obrazi ana shu yangilanish va qayta tiklanish ramziga aylanadi.

Kalit so‘zlar: apokalipsis, apokaliptik olam modeli, “Genetik”, Isajon Sulton, olam va odam, to‘fon, urush, migratsiya, genetika, ilm-fan, milliy o‘zlik, yangilanish.

Аннотация

В данной статье анализируется апокалиптическая модель мира, представленная в романе Исажона Султона «Генетик». В произведении апокалипсис интерпретируется не только как физический конец бытия или полное исчезновение человечества, но и как сложное явление, связанное с масштабными изменениями в природе, войнами, миграцией народов, отчуждением человека от собственной сущности, а также угрозой неправильного и разрушительного использования достижений науки и техники. Вместе с тем апокалиптическая атмосфера романа не приводит к состоянию безысходности. Писатель противопоставляет тьме и духовному упадку идеи науки, исторической и культурной памяти, осознания собственной идентичности и духовного пробуждения. Образ рассвета в финале романа становится символом обновления, возрождения и восстановления нарушенного гармонического порядка мира.

Ключевые слова: апокалипсис, апокалиптическая модель мира, «Генетик», Исажон Султон, мир и человек, потоп, война, миграция, генетика, наука и техника,

национальная идентичность, обновление.

Abstract

This article analyzes the apocalyptic model of the world depicted in Isajon Sulton’s novel Genetic. In the work, the apocalypse is presented not merely as the physical end of existence or the complete extinction of humanity, but as a complex phenomenon associated with profound transformations in nature, wars, mass migration, humanity’s alienation from its own essence, and the risks arising from the misuse of scientific and technological achievements. At the same time, the apocalyptic atmosphere of the novel does not culminate in despair or hopelessness. The writer juxtaposes darkness and decline with the ideas of science, memory, self-awareness, and spiritual awakening. The image of dawn at the conclusion of the novel becomes a symbol of renewal, rebirth, and the restoration of the world’s disrupted harmony.

Keywords: apocalypse, apocalyptic model of the world, Genetic, Isajon Sulton, world and human being, flood, war, migration, genetics, science and technology, national identity, renewal.

Kirish

Isajon Sultonning “Genetik” romani zamonaviy o‘zbek adabiyotidagi ilmiy-falsafiy yo‘nalishning o‘ziga xos namunalaridan biridir. Asarda insonning biologik tabiati bilan bir qatorda uning tarixiy xotirasi, ajdodlari, milliy o‘zligi va kelajagi haqida ham fikr yuritiladi. Tadqiqotchilar esa romanning ilm-fan, milliy o‘zlik va insonning ma’naviy dunyosi bilan bog‘liq jihatlariga alohida e’tibor qaratgan.

“Genetik” romanini apokaliptik tafakkur nuqtayi nazaridan o‘qish ham qiziqarli aslida. Chunki romanda dunyo doimo osoyishta va barqaror holatda emas. Tabiiy ofatlar, tarixiy larzalar, urushlar, ko‘chishlar, insonning o‘z imkoniyatini noto‘g‘ri anglashidan kelib chiqadigan xatarlar bor. Biroq muhim jihati shundaki, adib apokalipsisni mutloq yakun emas, balki insonni uyg‘otuvchi ogohlantirish sifatida talqin qiladi.

“Genetik” romanida apokaliptik olamning dastlabki belgilari: Romanning boshlanishidayoq tabiat oddiy manzara sifatida emas, o‘zgaruvchan va kuchli kuch sifatida tasvirlanadi. Shamol, bo‘ron, jala, sel, chaqmoq kabi hodisalar tabiatning tirik va ulkan qudratini his qildiradi. Qishloq hayoti sokin ko‘rinsa-da, uning ortida inson nazoratidan tashqaridagi kuchlar mavjud. Romanning tabiat tasvirlari juda keng bo‘lib, shamolning daraxtlarni egishi, yomg‘irning butun makonni o‘zgartirishi kabi holatlar alohida badiiy ahamiyat kasb etadi.

Bu holatlarni apokaliptik modelning birinchi bosqichi sifatida ko‘rish mumkin. Ya’ni olam tashqi tomondan mavjud, ammo uning ichida doimo buzilish va o‘zgarish imkoniyati yashiringan. Tabiat goh hayot manbai, goh esa insonni o‘z kuchi oldida ojiz qoldiruvchi hodisa sifatida namoyon bo‘ladi.

To‘fon obrazi va olamning parchalanishi. Romanda to‘fon motivi alohida ramziy ahamiyatga ega. Qahramonlar xotirasida Nuh alayhissalom bilan bog‘liq to‘fon haqidagi tasavvurlar mavjud. Asarda qadimgi to‘fon tushunchasi keyingi tarixiy voqealar, xalqlarning ko‘chishi va insoniyat boshidan kechirayotgan larzalar bilan tutashtiriladi.

Yozuvchi boshqa hududlarda yuz bergan to‘fon hodisasini ham dunyo miqyosidagi umumiy jarayon bilan bog‘laydi. Xususan, Gaitidagi to‘fon va turli hududlardan aholining ko‘chishga majbur bo‘lishi haqidagi holatlar tilga olinadi. Bu yerda suv faqat tabiiy unsur emas, balki inson hayotidagi beqarorlikning belgisi sifatida ham ko‘rinadi.

Apokaliptik adabiyotda tabiiy ofat ko‘pincha mavjud tartibning buzilishi bilan bog‘lanadi. “Genetik” romanida ham to‘fon shunday ma’noga ega: odam o‘z yashash joyidan ayriladi, makon o‘zgaradi, hayotning odatiy tartibi buziladi. Demak, apokalipsis bu yerda “dunyo tugashi” emas, balki inson uchun odatiy bo‘lgan dunyoning yemirilishidir.

Urush va ko‘chish — ijtimoiy apokalipsis. Roman dunyosidagi xavf faqat tabiat bilan chegaralanmaydi. Urush tufayli odamlarning o‘z uy-joylarini tashlab boshqa joylarga ko‘chishga majbur bo‘lishi ham tilga olinadi.Bu holatni ijtimoiy apokalipsis deb talqin qilish mumkin. Chunki urush insonning nafaqat hayotini, balki uning makonini, xotirasini va kelajakka bo‘lgan ishonchini ham buzadi. Tug‘ilib-o‘sgan joydan ayrilish natijasida inson o‘z hayotining tabiiy davomiyligini yo‘qotadi. Romanda bu holat milliy tarix bilan ham bog‘lanadi. Ajdodlarning ko‘chishi, xalqlarning turli hududlarga tarqalishi va avlodlar almashinuvi insoniyat tarixini bir-biriga ulanib ketgan katta harakat sifatida ko‘rsatadi. Shu sababli apokaliptik hodisa bir davrga xos emas: u tarix davomida turli shakllarda takrorlanib turadi.

“Genetik” romanidagi eng muhim apokaliptik qatlamlardan biri ilm-fan bilan bog‘liq. Asarda genetikani o‘rganish orqali inson o‘z tabiatining sirlarini anglash imkoniyatiga ega bo‘ladi. Biroq ilmning taraqqiyoti bilan birga boshqa xavf ham yuzaga keladi: inson o‘zini qayta yaratishga, mavjud biologik chegaralarni buzishga intila boshlaydi.

Romanda insonning mukammal emasligi haqidagi qarashlardan kelib chiqib, uni qayta yaratish, keksalik va kasallikni yengish, yangi jonli mavjudotlarni yaratish kabi g‘oyalar ilgari suriladi.Shu nuqtada apokaliptik tahdidning manbai tashqi kuch emas, insonning o‘z nafsi va cheksiz imkoniyatga ega bo‘lish istagi bo‘lib qoladi. Yozuvchi fan taraqqiyotiga qarshi emas; aksincha, ilmni ulug‘laydi. Ammo ilm ma’naviyatdan uzilib qolsa, uning o‘zi xavfga aylanishi mumkinligini ko‘rsatadi.

Shuning uchun romandagi apokaliptik modelni uch bosqichga ajratish mumkin: tabiatning larzasi — jamiyatning tanazzuli — insonning o‘z imkoniyatlari bilan

yuzma-yuz kelishi.

Jaholat — eng katta ichki halokat. Romanda falokatning ildizi faqat urush yoki tabiiy ofat emas. Jaholat ham insoniyat uchun katta xavf sifatida ko‘rsatiladi. Ilm va ma’rifatdan uzoqlashgan odam o‘zining kimligini, qayerdan kelganini va hayotining mazmunini unutadi. Shu ma’noda roman apokalipsisni tashqi ko‘rinishdan ichki dunyoga ko‘chiradi. Insonning qalbi bo‘shab, milliy va insoniy xotirasi susaysa, tashqi dunyo saqlanib turgan bo‘lsa ham, ma’naviy apokalipsis yuz berishi mumkin. Roman apokaliptik xavflarni tasvirlash bilan cheklanib qolmaydi. Yozuvchining eng muhim badiiy yechimlaridan biri — halokatga qarshi xotira va o‘zlikni anglashni qo‘yishdir.

Asarda xalqning qadimiy kelib chiqishi, ajdodlardan meros bo‘lib kelayotgan imkoniyatlar, urf-odatlar, qo‘shiqlar, maqollar va milliy xotira bir butun tizim sifatida beriladi. “Genetik” romanining xalq genofondidagi qadimiylik va avlodlardan avlodlarga o‘tuvchi salohiyatni ochishga qaratilgani ham ta’kidlangan.

Demak, yozuvchi uchun kelajakni saqlab qolishning eng muhim sharti- o‘tmishni unutmaslik. Xotiradan uzilgan inson o‘zligini yo‘qotadi, o‘zligini yo‘qotgan jamiyat esa ma’naviy tanazzulga yuz tutadi.

Romanning eng muhim jihatlaridan biri shundaki, undagi xavf va tanazzul tasvirlari mutlaq zulmatga olib kelmaydi. Asar xotimasi tong, quyosh va yorug‘lik tasviri bilan yakunlanadi: tun ortidan tong otadi, yer yuzi yorishadi, inson Tangri bilan uchrashadi va baxt tilaydi.

Bu yakun apokaliptik modelning ikkinchi tomonini - qayta tug‘ilish g‘oyasini ochadi. Tun tugab, tong otganidek, jaholat ortidan bilim, befarqlik ortidan anglash, tushkunlik ortidan umid kelishi mumkin.

Shu jihatdan “Genetik”dagi apokalipsis klassik “tugash” modeli emas. U sinov va yangilanish modelidir. Olam larzaga keladi, inson o‘zini qayta anglaydi va nihoyat yangi ruhiy bosqichga ko‘tarilish imkoniyatini qo‘lga kiritadi.

Xulosa

Isajon Sultonning “Genetik” romanida apokaliptik olam modeli bir necha o‘zaro bog‘liq qatlamlarda namoyon bo‘ladi. Tabiiy ofatlar, to‘fon, urush va xalqlarning ko‘chishi tashqi apokalipsis manzaralarini yuzaga keltirsa, jaholat, o‘zlikni unutish va ilmning ma’naviy mezonlardan uzilishi ichki apokalipsisni shakllantiradi. Bu bir tomondan Sobiq tuzumning odamlarga qilgan jabri, bo‘yniga sirtmoq solgani bo‘lsa, boshqa bir tomondan har bir oilaning, ota onaning o‘z farzandlarini o‘stirishda berayotgan tarbiyalariga, muhitga bog‘liqdir. Agar odamlar o‘zini, o‘zligini anglasa, qanchalar buyuk ishlarga qodirligini ich ichidan his qilsa, bir joyda depsinib turmasdan faqat va faqat olg‘a qadam tashlaydi, muvaffaqqiyatlar sari intiladi. Asarda xalqimizning genofondi tekshirilganda genlarning o‘ta qadimiyligi hamda ularda katta kuch,salohiyat yashirin ekani

aniqlangan. Buni xalqqa oddiy, tushunarli tilda yetkazishda yozuvchining ushbu asari juda qo‘l keldi. Yozuvchining ushbu asarni yaratishdan maqsadi xalqni, yoshlarni uyg‘otish, o‘zligini anglashga yordam berish, bunga turtki berish edi. Adibning har bir asarida manzaralar, holatlar, gap-so‘zlar tabiiy bir yo‘sinda, ayniqsa me’yorida quyushqondan chiqolmay tugatiladi.

Biroq yozuvchi dunyoni faqat halokat sari ketayotgan makon sifatida tasvirlamaydi. Aksincha, insonning o‘z tarixini anglashi, ilmga murojaat qilishi, ajdodlar xotirasini asrashi va o‘z imkoniyatlarini to‘g‘ri yo‘naltirishi orqali bu tanazzuldan chiqish mumkinligini ko‘rsatadi.

Shu sababli “Genetik” romanidagi apokaliptik olam modelini “halokat — anglash — uyg‘onish — yangilanish” zanjiri asosida tushunish mumkin. Roman xotimasidagi tong va yorug‘lik tasviri esa butun asarning falsafiy yakunini belgilab, insoniyat uchun hali imkoniyat borligini anglatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Sulton Isajon. “Genetik” romani.
2.Ne’matov E. Isajon Sulton asarlarida olam va odam haqidagi qarashlar (“Genetik” asari misolida).
3.Quronov D.H. Adabiyot nazariyasi asoslari. Toshkent: Noshir, 2020.
4.Shamsiddinov B. Isajon Sulton romanlarida inson va davr talqini. 2025.
5.Isajon Sulton. Genetik romani matni. Ziyouz.uz.